

3. Dolby Stahl S. *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington: Indiana University Press, 1989.

4. Борисенкова А. Теория повествования Поля Рикера: от нарративной организации опыта к нарративным основаниям научного знания. *Социологическое обозрение*. Том 6. № 1. 2007. С. 55—63

5. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2018. 728 с.

6. Лабашук О. Здобутки та перспективи дослідження автобіографічних оповідей у фольклористиці. *Studia Methodologica*. 2016. Вип. 43 С. 14–22.

ІНТЕРЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА СПЕЦИФІКА ОПОВІДІ І СВДЧЕННЯ У ЧАСИ ВІЙНИ

Доброносова Юлія Дмитрівна,

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та педагогіки
Національного транспортного університету*

Російсько-українська війна триває майже десятиліття, а нинішній її етап, котрий розпочався 24 лютого 2022 року, позначений численними екзистенційними викликами. Життя мільйонів українців розгортається у повсякденні війни, яке визначає граничні випробовування ціннісних орієнтацій і впливає на процеси самоздійснення, реалізацію особистістю життєвого вибору і трансформації її медіадосвіду. Сьогодні актуальні дослідження на перетині філософської антропології та етики, що в часи війни ставлять питання про засади людського способу присутності у світі, котрий нині передбачає і специфічну присутність у культурі медіарозмаїття, позначений переплетінням онлайн- і офлайн-взаємодії. Один із можливих напрямів розмислу — пізнання феноменів, що визначають особливості людського існування, серед яких й осмислення антропологічних основ здатності особи оповідати і свідчити, що сьогодні реалізуються у медіатизованій та немедіатизованій формах. Осягнення філософсько-антропологічних та етичних аспектів наративу дозволяє нам вийти на продуктивну міждисциплінарність, методологічно цінну для розвитку багатьох галузей гуманітаристики. Метою нашого розгляду є виявлення інтерекзистенціальної специфіки здатності оповідати і свідчити, що увиразнюється у повсякденні війни та в горизонті тотальної медіатизації культури. Реалізація її потребуватиме використання здобутків наративістики та методології філософської антропології і практичної філософії. Поставлене завдання співмірне зі спрямуваннями філософського дискурсу, наміченими

минулого року українськими філософами [1; 2] та нашими власними ініціативами пошуку новітніх форм філософування [3].

Час повномасштабної війни засвідчує активізацію у багатьох людей екзистенційної потреби у творенні персональних наративів для фіксації власного досвіду із залученням можливостей різноманітних медіа, починаючи з давнього медіа письма і закінчуючи новітніми медіамережами, котрі стають простором творення і поширення особистих історій. У художніх текстах, щоденниках, зафіксованих за допомогою візуальних і аудіальних медіа усних оповідях, серіях фотографій, документальних медіатизованих історіях способом конструювання виступають варіанти поєднання вербального і візуального, з окремих наративів формуються інтертекстуальні та інтервізуальні мережі. В культурі медіарозмаїття здатність оповідати перетворюється у здатність свідчити, що спонукає до осмислення спільного і відмінного у відповідних ним варіантах наративу.

Сьогодні в Україні з одного боку наративів про власний досвід повсякдення війни багато у медіатизованих і немежіатизованих формах презентації, з іншого — частина потенційних оповідачів-свідків не можуть почати оповідати, адже мають здійснити перехід, образно означений у розмові Кеті Карут із Шощаною Фельман [4, с. 451 – 460] як перехід від присяги мовчання до присяги говорити. Ще Габріель Марсель акцентував на тому, що свідчення передбачає з одного боку персональну залученість (здатність особи бути гарантом висловленого), а з іншого — свідок є а-монадичною істотою і його наратив подібний до дару, спрямованого до Іншого. Свідчення передбачає використання досвіду задля звернення до Інших, і цей момент присутній як «лялечка» і в звичайній оповіді, котра спочатку не задумувалася як свідчення. Міркуючи про специфіку людської присутності у світі, Поль Рікер пов'язав їх із чотирма проблемами філософського дискурсу — мови, діяльності, розповіді й етичного життя, і окреслив особливості людського існування шляхом виділення здатностей людини говорити, діяти, розповідати/оповідати, відповідати. У версії філософа спроможність творити наративи виступає критерієм набуття особою динамічної ідентичності, причому автор особистого наративу отримує досвід авторства власних дій, поєднаний із досвідом авторства оповіді про них. У Рікера весь людський досвід разом із основоположною його характеристикою темпоральністю має наративну організацію, тому час особа переживає як свій час в залежності від того, як його артикульовано у її оповіді. Цей момент особливо виразний у випадку наративів, створених з повсякдення війни і представлених у медіамережах. Без особистих оповідей час війни не є привласненим суб'єктом персонально.

Оповідь про досвід війни плюс отримання досвіду оповіді про війну і про себе в її рамці дозволяє уникнути відчуження від повсякдення війни, але може стати джерелом як психологічної травматизації, так і посттравматичного зростання самого оповідача і того, до кого його наратив звернено. Досвід оповіді

з повсякдення війни відрізняється від досвіду оповіді з мирного повсякдення, бо передбачає народження навіть не іншої мови, а іншого способу мовлення і вивільнення потенціалу різних медіа творити смисли. Підставою для цього є увиразнення у здатності оповідати і свідчити інтерекзистенціального характеру наративу та етичної складової людського життя. Томас Ренч [5, с. 182–185] вказує на інтерекзистенціалітет людського, що проявляється у первинності інтерекзистенції над екзистенцією і неможливості конституювання у первинному світі поодинокого суб'єкта.

Оповідь і свідчення, створені в координатах життєсвіту війни і презентовані за допомогою різних медіа, яскраво проявляють те, що початково ми не перебуваємо в ізоляції, а стаємо людьми, коли вступаємо до комунікативної реальності спільного світу, тому в обох випадках наратив свідчить про інтерсуб'єктивність людської ситуації в світі, що в медіамережєвих структурах часто візуалізовані. Водночас дія і мова у ньому конституують суб'єктивність окремого життя в комунікативно влаштованому світі. Екзистенційний перехід, що відбувається у виборі особи оповідати і свідчити, проявляє парадоксальну не-приватність приватного у наративі і засвідчує інтерекзистенціальну специфіку оповіді і свідчення, що є підставою для зміни досвіду і уможлиблює солідарність шляхом вислуховування, прочитання, перегляду наративів, що масштабується у медіамережах і соціальних медіа. Недарма Роберт Джей Ліфтон [4, с. 35 – 40] пов'язує свідчення тих, хто вижив у катастрофічних подіях, із відповідальністю, адже здатність свідчити виявляється терапевтичною, бо в ній можна продемонструвати відповідальність.

Особистий наратив як відповідь на екзистенційні виклики повсякдення війни передбачає увиразнення інтерсуб'єктивності людської ситуації у світі та інтерекзистенціальної специфіки оповіді і свідчення, причому у переході від першого до другого актуалізується етична складова комунікації — смисл співвідповідальності оповідача/свідка і того, кому адресовано оповідь/свідчення. Це відкриває нам розуміння наративу як важливого чинника комунікативної самоактуалізації особистості у граничній ситуації із виходом і конкретний медіадосвід, розуміння чого може бути використане як під час аналізу художніх чи документальних наративів, так і в інноваційних медіаосвітніх і медіапсихологічних практиках створення наративів за допомогою різних медіа, розробка яких є одним із варіантів відповіді на виклики актуального етапу війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Війна як соціокультурний феномен. Круглий стіл «Філософської думки». Частина 1. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 7–58.
2. Війна як соціокультурний феномен. Круглий стіл «Філософської думки». Частина 2. *Філософська думка*. 2022. № 4. С. 105–144.

3. Ємець-Доброносова Юлія (Доброносова Ю.Д.). Час війни. Дієслова. *Критика*. № 1 – 2. 2022. С. 33 – 39.

4. Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів. Інтерв'ю провела Кеті Карут / Пер. з англ. Катерини Дисі. Київ : Дух і Літера, 2017. 496 с.

5. Ренч Томас. Конституція моральності. Трансцендентальна антропологія і практична філософія. Пер. з нім. В. Приходька. Київ : Дух і Літера, 2010. 348 с.

ТРАДИЦІЙНИЙ ПОХОРОН У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Іваннікова Людмила Володимирівна,

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник

відділу української та зарубіжної фольклористики

Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології

ім. М.Т.Рильського НАН України

Український поховальний обряд зазнав певних трансформації в умовах російсько-української війни 2014–2023 рр. Перш за все це стосується похорону загиблих воїнів. У ньому дуже тісно взаємодіють як традиційні, так і нові елементи, які сформувалися під впливом військового часу і на сьогодні вже стали усталеною нормою. Тож мета цього дослідження – простежити зміни похоронного ритуалу, які відбулися протягом останнього часу, і з'ясувати, як вони корелюються з народною традицією, як носії фольклорної традиції ставляться до нововведень. Джерельною базою стали як мої власні записи, зроблені під час похорону мого односельця, свідком якого я була, так і матеріали, викладені в соцмережах (фото, відео, вірші, спогади та кореспонденції).

До сучасних трансформацій належать: зміна структури похорону, його акціональної складової, зміна атрибутів та персонажів, задіяних у ритуалі, зміна його вербальної-музичної складової.

Зміна структури похорону. Відсутність важливих елементів обряду: підготовка до похорону, приготування смертного одягу, прощання з рідними, ритуали захисної магії, обмивання та рядження тіла, сидіння над покійником, випікання короваю та вбиранні гільця для неодруженої молоді. Натомість зберігаються такі традиційні елементи, як сповіщення про смерть церковними дзвонами, оплакування покійника (особливо актуалізувалось, адже оплакують матері, дружини, сестри, діти), церковне відспівування, процесія до місця поховання, поминальний обід, роздача милостині, панахиди на дев'ятий і